

BA ritgerð
Félagsráðgjöf

Heimsóknir barna í fangelsi

Guðrún Magnea Guðnadóttir

Leiðbeinandi: Dr. Steinunn Hrafnssdóttir
Aðstoðarleiðbeinandi: Eva Rós Ólafsdóttir
Júní 2014

HÁSKÓLI ÍSLANDS
FÉLAGSVÍSINDASVIÐ

FÉLAGSRÁÐGJAFARDEILD

Heimsóknir barna í fangelsi

Guðrún Magnea Guðnadóttir

080987-3239

Lokaverkefni til BA-gráðu í félagsráðgjöf

Leiðbeinandi: Dr. Steinunn Hrafnssdóttir

Aðstoðarleiðbeinandi: Eva Rós Ólafsdóttir

Félagsráðgjafardeild

Félagsvísindasvið Háskóla Íslands

Júní 2014

Heimsóknir barna í fangelsi

Ritgerð þessi er lokaverkefni til BA gráðu í félagsráðgjöf
og er óheimilt að afrita ritgerðina á nokkurn hátt nema með leyfi rétthafa.
© Guðrún Magnea Guðnadóttir, 2014

Prentun: Svansprent
Reykjavík, Ísland, 2014

Útdráttur

Þessi ritgerð er lokaverkefni til BA-gráðu í félagsráðgjöf við Háskóla Íslands. Hér verður fjallað um heimsóknir barna í fangelsi og þau áhrif sem slíkar heimsóknir geta haft á börn, fanga og fjölskyldur þeirra. Þau áhrif sem um ræðir eru einkum á tengslamyndun barns og foreldra og svo lífsskeið barns. Tengslamyndun er lykilatriði í myndun trausts einstaklings til foreldris eða helsta umönnunaraðila þess. Skorti barn tengsl á fyrstu tveimur árum í lífi þess mun það hafa varanleg áhrif á mótun einstaklings. Því eru heimsóknir barna til foreldra sinna í fangelsi óneitanlega mikilvægar svo hægt sé að viðhalda tengslum. Einnig svo hægt sé að takmarka það tjón sem fjölskyldur verða fyrir þegar foreldri hefur afplánun í fangelsi. Á Íslandi í dag tíðkast að börn heimsæki foreldri sitt í fangelsið sjálft en rannsóknir benda til þess að slíkt sé varhugavert og ógnvekjandi fyrir börn. Nauðsynlegt er því að finna önnur úrræði til að þjónusta fjölskyldur á þennan hátt. Íslendingar hafa brugðið á það ráð að veita föngum leyfi til að hitta fjölskyldur sínar í sumarhúsi í stað þess að heimsóknin fari fram innan veggja fangelsis. Aðbúnaður til heimsókna er á mörgum stöðum óviðunandi svo áríðandi er að yfirvöld kappkosti við að bæta núverandi aðstöðu og þjónustu við fjölskyldufólk. Noregur er þjóð sem Íslendingar hafa lengi vel borið sig saman við. Að nokkru leyti mætti taka til fyrirmynadar þau úrræði sem Norðmenn hafa í boði fyrir fjölskyldur fanga og nýta þannig fyrirliggjandi þekkingu til að gera þjónustuna í íslenskum fangelsum enn betri.

Formáli

Ritgerð þessi er 12 eininga lokaverkefni til BA-gráðu í félagsráðgjöf við Háskóla Íslands. Hugmynd að viðfangsefninu kom eftir fund minn við leiðbeinendur þar sem rædd voru möguleg viðfangsefni. Ég hafði ávallt í hyggju að skrifa lokaverkefni mitt um fangelsismál eftir að ég starfaði í sumarafleysingum í fangelsunum Sogni og Litla-Hrauni sumarið 2012. Fangelsismál hafa því verið mér mjög hugleikin ásamt málefnum barna en saman fundum við leiðbeinendur mínríki viðfangsefni ritgerðar sem sameinaði þessi tvö málefni.

Ég vill því þakka leiðbeinendum mínum Dr. Steinunni Hrafnssdóttur og Evu Rós Ólafsdóttur fyrir góðar ábendingar og faglega leiðsögn. Þá vil ég einnig þakka Björgu Elísabetu Ægisdóttur starfsmanni í umsjón heimsókna á Litla-Hrauni fyrir alla þá hjálp sem hún veitti mér. Að lokum fær fjölskylda og vinir sérstakar þakkir fyrir aðstoð og þolinmæði í þessu ferðalagi mínu.

Efnisyfirlit

Útdráttur	3
Formáli	4
Efnisyfirlit	5
1 Inngangur.....	6
2 Tengsla- og lífsskeiðakenningar	8
2.1 Tengslakenning John Bowlby.....	8
2.2 Lífsskeiðakenning Erik Erikson.....	10
3 Þroski barns og afleiðingar tengslaröskunar	13
3.1 Foreldri í fangelsi og tengslamyndun	13
3.2 Afleiðingar fangelsunar foreldris á barn þess	16
4 Heimsóknir barna í fangelsi	17
4.1 Hagur af heimsóknum	17
4.2 Réttur barns og foreldris	19
4.3 Réttur til heimsókna	19
5 Íslensk fangelsi og aðbúnaður til heimsókna	23
5.1 Fangelsi á Íslandi.....	23
5.1.1 <i>Hegningarárhúsíð</i>	24
5.1.2 <i>Fangelsið Litla-Hrauni</i>	24
5.1.3 <i>Fangelsið Akureyri</i>	25
5.1.4 <i>Fangelsið Kópavogsbraut 17</i>	25
5.1.5 <i>Fangelsið Kvíabryggju og fangelsið Sogni</i>	26
6 Samanburður við fangelsi á Nórðurlöndunum.....	27
6.1 Norsk löggjöf	27
6.2 Aðbúnaður í norskum fangelsum	27
6.3 Úrræði fyrir norska fanga og fjölskyldur þeirra	28
6.4 Endurskoðun norskar löggjafar og úrræða.....	29
7 Niðurstöður	30
8 Umræða og lokaorð	35
Heimildaskrá	37

1 Inngangur

Íslenskt réttarfar á sér heilmikla sögu sem rekja má allt til stofnunar Alþingis árið 930. Lög og reglur sem endurspegluðu samfélagsleg sjónarmið á þeim tíma, voru sett formlega á Þingvöllum samhliða dómsúrskurðum æðstu höfðingja þingsins. Brennugjá, Drekkingarhylur, Höggstokkseyrir og Gálgaklettur eru kennileiti á Þingvöllum sem bera með nöfnum sínum einkenni refsinga sem íslendingar hlutu fyrir hin ýmsu lögbrot. Með breyttu samfélagi og áherslum hvers tíma fylgdu breytingar á refsingum við lögbrotum í kjölfarið. Aftökur voru afnumdar og fram fór sú síðasta á Vatnsdalshólum í Húnaþingi árið 1830 en talið er að um 70-80 aftökur hafi átt sér stað á 180 ára tímabili á 17.-18. öld. Fangelsi tíðkuðust ekki fyrr á öldum á Íslandi en í kringum 1750 fóru íslendingar að senda afbrotamenn til Kaupmannahafnar fyrir brot sín en dauðarefsingarnar fóru áfram fram hér á landi. Í kjölfar afnáms dauðarefsinga hófst bygging á fyrsta fangelsi Íslands, Tugthúsinu á Arnarhóli sem lauk í kringum 1770-71. Hegningaráhúsið við Skólavörðustíg tók svo við af Tugthúsinu á Arnarhóli árið 1874 en í dag gegnir húsnæðið heldur frábrugðnara hlutverki (Fangelsismálastofnun ríkisins, e.d.-g; Páll Sigurðsson, 2000; Þorsteinn Gunnarsson, e.d.).

Margrét Sæmundsdóttir, þáverandi verkefnisstjóri hjá Fangelsismálastofnun ríkisins, framkvæmdi rannsókn á árunum 1998-2003 þar sem hún vildi meðal annars varpa ljósi á aðstæður fanga sem afplánuðu fangelsisdóm. Rannsóknin náði til 689 fanga en niðurstöður hennar sýndu að tveir af hverjum þremur þeirra áttu barn eða börn þegar afplánun hófst, eða um 78% kvenna og 59% karla. Algengast var að fangar ættu fleiri en eitt barn þar sem meðalfjöldi barneigna var 1,7 börn (2003). Hins vegar kom í ljós að 70% fanga höfðu ekki fasta búsetu á sama stað og barn/börn þeirra, eða 70% karla og 53% kvenna. Ef reiknað er með einu barni á fanga er fjöldi þeirra sem áttu foreldri í íslensku fangelsi á tímabilinu 1998-2003 454 börn. En líkt og fram kom eiga flestir þeirra fleiri en eitt barn og slagar talan þá hátt upp í 800 börn. Vakin er athygli á því að þessi rannsókn var framkvæmd fyrir rúmlega 10 árum síðan á einungis fimm ára tímabili. Ætla má að börn og fullorðnir á Íslandi sem hafa á einhverjum tímapunkti átt foreldri í fangelsi skipti þúsundum miðaða við þá áratugi sem íslensk fangelsi hafa verið í notkun.

Á þeim tíma er rannsókn Margrétar stóð yfir voru fangelsismál í brennidepli og skýrslur ritaðar um ástand fangelsanna. Í einni þeirra voru niðurstöðurnar afgerandi en

Ijóst var að þau húsnæði, sem notuð eru til fangelsisrekstrar, eru að mörgu leyti úreilt og eru sumar þessarra bygginga reknar á undanþágu (Valtýr Sigurðsson, 2005-a). Heimsóknaraðstaða er hluti af því sem bent hefur var á að sé ábótavant og aðstaða til þeirra frekar óhentug. Tillögur um endurbætur á heimsóknaraðstöðu á Litla-Hrauni komu meðal annars fram frá umboðsmanni Alþingis árið 2005, með ítrekun 2007 og nú síðast árið 2013. Athugasemdir við heimsóknaraðstöðu á Litla-Hrauni eru þess eðlis að heimsóknargestir þurfa að koma inn á dvalarsvæði fanga, þegar heimsókn á sér stað, ásamt því að heimsóknarherbergin eru mjög lítil. Því tengdu er minnst á að fjölskyldur og börn eigi erfitt með að njóta heimsókna meðal annars vegna smæðar húsnæðis og hljóðbærni milli herbergja (Innanríkisráðuneytið, 2007; Umboðsmaður Alþingis, 2013; Valtýr Sigurðsson, 2005-b).

Miðað við núverandi aðstæður til heimsókna í fangelsum landsins má velta upp þeim spurningum hvort æskilegt sé að veita börnum leyfi til að heimsækja fangelsi. Sem dæmi eru aðstæður til heimsókna á Litla-Hrauni óviðundandi. Í framhaldi af því veltir höfundur fyrir sér þeim hugmyndum um hvort heimsóknir barna í fangelsi séu yfir höfuð eitthvað sem beri mikinn ávoxt. Því vill höfundur með þessu verkefni leitast eftir því að svara eftirfarandi spurningum um heimsóknir barna í fangelsi. Í fyrsta lagi; *Hvaða áhrif hefur fangavist á tengslamyndun foreldrí og barns?* Í öðru lagi; *Ættu heimsóknir barna til foreldra sinna að fara fram í fangelsi?* Og í þriðja lagi; *Eru lög og reglur um heimsóknir barna í fangelsi svipuð á Íslandi og í Noregi?*

Fyrst verður fjallað um tengslakenningu John Bowlby og lífsskeiðakenningu Erik Eriksson. Því næst verður fjallað um þroska barns og áhrif fangelsunar foreldrí á líf þess með kenningar Bowlby og Eriksons til hliðsjónar. Því næst verður litið á íslenska löggjöf hvað varðar heimsóknir ásamt réttindum barna, foreldra og fanga. Þar á eftir verður litið á aðbúnað í íslenskum fangelsum með heimsóknir í huga. Síðan verður íslensk löggjöf borin saman við norska hvað varðar heimsóknir og hin ýmsu úrræði. Að lokum verða niðurstöður dregnar fram og rannsóknarsprungum svarað.

2 Tengsla- og lífsskeiðakenningar

Hér verður fjallað um kenningar á sviði tengsla og lífsskeiða. Tengslamyndunarkenning John Bowlby verður höfð að leiðarljósi ásamt kenningu Erik Erikson um þróun lífsskeiða. Einungis verður fjallað um þau lífsskeið sem falla að þeim aldursflokki sem tekin eru fyrir í þessari umfjöllun, það er börnum og unglungum.

2.1 Tengslakenning John Bowlby

Nálægð við aðra manneskju sem veitir öryggi er eðlislæg hvöt ungra lífvera. Þörfin til að tengjast annarri lífveru skapar tengsl þeirra á milli fyrstu æviskeiðin. Mikilvægi tengsla milli barns og foreldris hafa vafalaust verið umhugsunarefni fræðimanna lengi vel hér á árum áður. Innsæi og persónuleg reynsla fólks hafði þó eflaust mest áhrif þegar kom að uppeldi og umönnun barna (Sæunn Kjartansdóttir, 2011). Í kringum 1960 komu fyrstu fræðimennirnir fram með kenningar hvað varðar þessi tengsl. Tengsl voru breska sálgreinandanum John Bowlby hugleikin og voru þau helsta rannsóknarefni hans. Bowlby er kallaður faðir tengslamyndunarkenninga en hann var frumkvöðull á því rannsóknarsviði. Bowlby fjallar um tengsl sem eitt það mikilvægasta fyrir börn á fyrstu tveimur árum lífs þess. Hann líkir tengslum við vítamín en þau eru, líkt og næringarefni, nauðsynleg til að líkaminn starfi rétt og sé heilbrigður (Becket og Taylor, 2010; MacDonald; 2001).

Bowlby hélt því einnig fram að þó líkamlegar þarfir væru ekki til staðar væru andlegar þarfir, líkt og tengsl, þeim yfirsterkari. Bowlby hélt í fyrstu að móðir væri eini aðilinn sem gæti myndað tilfinningaleg tengsl við barn en síðar komst hann að því að það væri í raun sama hver væri til staðar svo lengi sem tengslin mynduðust. Hér verður talað um foreldri og barn sem tengslamyndunaraðila. Bowlby helgaði starf sitt rannsóknum á tengslum og tengslamyndun hjá börnum. Honum þóttu áhugaverð þessi tilfinningalegu tengsl sem myndast hjá barni og foreldri á fyrstu mánuðum í lífi þess. Þessi tilfinningalegu tengsl sem Bowlby fjallar um eru samband barns og foreldris þar sem báðir aðilar sækjast eftir návist hvors annars. Eftir því sem barnið eldist verða tengslin sterkari og aðskilnaður því auðveldari (Sæunn Kjartansdóttir, 2011; Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007).

Tengslakenning John Bowlby skiptist í fjögur stig. Fyrsta stigið er frá því að barn fæðist og þar til það er um átta vikna. Tengsl milli barns og foreldris byrja ekki að

myndast fyrr en á næsta stigi, en barnið gerir sér þó grein fyrir veru foreldris og þegar það er í burtu. Þetta stig einkennist af því að barnið er að átta sig á umhverfi þess og tilveru foreldrisins. Barnið tekur eftir lykt þess, rödd og andliti og hreyfir höfuðið í átt að foreldrinu, sé það á öðrum stað í herberginu. Barn á fyrsta stigi getur verið í fangi hvers sem er án þess að skeytu sér um það vegna þess að tengslin hafa ekki myndast (Becket og Taylor, 2010; Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007).

Annað stigið er þegar barnið hefur náð um það bil 12 vikna aldri og varir það til sex mánaða aldurs. Það sem einkennir þetta stig er að barnið áttar sig á tilveru foreldrisins og að það geti reitt sig á foreldrið hvað varðar grunnþarfir þess, öryggi og hlýju. Því gefur barnið meira af sér á þessum tíma og er opnara í tjáskiptum við foreldri sitt. Barnið getur á þessu stigi verið að jafnaði hjá hverjum sem er en gefur meira af sér við foreldri því meira traust hefur myndast á milli þeirra (Becket og Taylor, 2010; Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007).

Þriðja stigið einkennist af snertingu og nálægð foreldris og barns þar sem barnið leitast eftir þessum tjáskiptum. Hér fara tengslin að myndast og er aldur barnsins í kringum sjö mánaða á þessu stigi, til um það bil tveggja ára. Tengslin sem barnið myndar við foreldri sitt einkennist af því að barnið þráir návist foreldris og aðstæður, þar sem barnið er í burtu frá foreldri, geta reynst erfiðar. Barnið þarf því að reiða sig á sjálft sig og mynda sitt eigið sjálfsöryggi þegar foreldrið er ekki til staðar (Becket og Taylor, 2010; Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007).

Lokastigið og það fjórða er þegar barnið hefur náð tveggja ára aldri. Á þessum aldri hefur barnið meiri þroska og skilning sem hjálpar því að meta aðstæðurnar á öðruvísi hátt. Það skilur hvers vegna foreldrið er að fara í burtu; það hefur myndað traust til þess og að foreldrið komi alltaf aftur. Hér hefur barnið einnig öðlast færni til að mynda tengsl við aðra en foreldrið og býr það að þeim hæfileika út alla ævina. Barnið hefur því lært hvernig samskipti, tengsl og hegðun við aðra fara fram og getur nýtt sér þá hæfni. Þó svo að Bowlby merki hverju og einu stigi ákveðin aldurshóp þá eru börn jafn misjöfn og þau eru mörg. Aldursbilið sem talað er um er því einungis til viðmiðunar (Becket og Taylor, 2010; Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007).

Ýmsar ástæður eru fyrir því hvers vegna tengslamyndun á sér ekki alltaf stað hjá barni og foreldri. Mikilvægi tengslamyndunar er augljós en röskun á tengslum getur

valdið tilfinningalegum skaða hjá barni. Atburðir og líðan foreldris geta komið í veg fyrir að tengsl eigi sér stað. Helstu ástæður þess, samkvæmt Bowlby, eru þær að móðir er haldin geðsjúkdóm, barn er lagt inn á stofnun í langan tíma eða frumskilyrði tengsla deyr. Afleiðingar tengslaröskunar í frumbernsku eru taldar vera aðskilnaðarkvíðaröskun (e. separation anxiety disorder), þunglyndisraskanir (e. depressive disorders), döfnunarfeill (e. failure-to thrive), fráhverf persónuleikaröskun (e. avoidant personality disorder), námserfiðleikar og tornæmi (e. borderline intelligence), andfélagsleg hegðun barna og unglings (e. delinquency) og hindrun eðlilegs vaxtar og þroska vegna sálfélagslegra aðstæðna (e. psychosocial dwarfism). Tengslaröskun hefur því margvísleg áhrif á barn en lengd aðskilnaðar, fyrri tengslamyndun og eðli aðskilnaðar hafa einnig eitthvað að segja (Sadock og Sadock, 2007).

Bowlby gerði margar rannsóknir á tengslamyndun. Árið 1950 gerði hann meðal annars rannsókn á unglingu og fullorðnum sem höfðu verið aðskilin frá foreldrum sínum. Hann vildi í þessari rannsókn skoða hvaða afleiðingar foreldramissirinn hafði á börnin til lengri tíma litið. Niðurstöður rannsóknarinnar voru áhugaverðar en þær bentu til þess að einstaklingar sem höfðu verið aðskilin frá foreldrum sínum sem börn, áttu í margs konar erfiðleikum á fullorðinsárunum. Þeir erfiðleikar einkenndust meðal annars af afbrotahegðun, andlegum veikindum og vandamálum við uppeldi á sínum eigin börnum (Becket og Taylor, 2010).

2.2 Lífskeiðakenning Erik Erikson

Erik Erikson var danskættaður fræðimaður en bjó stærsta hluta ævi sinnar í Þýskalandi. Stjúpfaðir hans var barnalæknir og hefur að öllum líkindum haft áhrif á það hvaða stefnu Erikson tók í námi. Erik Erikson varð sálgreinandi líkt og John Bowlby en starfaði einnig á mörgum öðrum fræðasviðum. Erikson framkvæmdi mannfræðilegar rannsóknir í kringum 1930-40 á áhrifum menningar á þroska barna. Erikson skrifaði nokkrar bækur um niðurstöður rannsókna sinna samhliða sálfræðilegri kenningu um þróun lífskeiðsins. Þróunina tengdi hann bæði við félagslega, tilfinningalega og líffræðilega áhrifavalda (Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007).

Lífskeiðakenning Erikson einkennist af þróun sjálfsmyndar hjá hverjum einstaklingi fyrir sig og hvernig ákveðnir þættir í uppvexti hafa áhrif á mótnun hans. Hann skipti þessari þróun upp í átta stig eftir aldri. Aldurinn er þó aðeins til viðmiðunar en misjafnt

er hvenær hver og einn færist yfir á næsta stig. Hvert og eitt stig hefur einkennandi mótnarþætti fyrir einstaklinginn en ef hluta af þeim vantar á einhvern hátt mun það hafa áhrif á líf hans það sem eftir er. Því þarf einstaklingur að ljúka hverju stigi fyrir sig áður en hann kemst á það næsta. Hér verður farið lauslega yfir þau fimm af átta stigum í lífsskeiðakenningu Eriksons sem eiga við um börn og unglings (Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007).

Fyrsta stigið í lífsskeiðakenningu Erikson einkennist af mótn trausts og vantrausts frá fæðingu og til 18 mánaða aldurs barnsins. Erikson tekur í sama streng og Sigmund Freud hvað varðar munnlega hegðun. Ungabörn skynja og uppgötva veröldina í gegnum munninn og sú upplifun að ná einhverju og halda fast í það með höndum og munni tengist fyrsta stigi lífsskeiðsins. Myndun trausts á milli barns og foreldris byrjar strax á fyrstu dögum lífsins en það er þegar barnið þarfnað þess og foreldrið svarar strax þeirri þörf. Þannig lærir barnið að treysta því að foreldrið sé alltaf til staðar þegar það þarf á því að halda; fæðir það, klæðir og huggar. Viðbrögð foreldris eru einnig háð því hversu fljótt þörfum barnsins er svarað en með myndun traustsins lærir barnið einnig að halda í vonina um að ekki sé langt þar til hjálpin berst. Vantraust þróast á sama hátt ef foreldrið vanrækir þarfir barnsins og/eða sinnir þeim seint og síðar meir. Læri barnið ekki að treysta foreldri sínu á fyrsta stigi lífsskeiðsins mun það skorta þá grunnfærni í daglegu lífi til frambúðar. Afleiðingar vantrausts eru margvíslegar en Erikson telur að geð- og fíknisjúkdómar einstaklinga stafi ef til vill af skorti á trausti á fyrsta stigi lífsskeiðsins (Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007).

Annað stigið varir frá um það bil 18 mánaða aldri til þriggja ára. Einkenni stigsins eru sjálfstæði barnsins sem og skömm og efasemdir þess um sjáft sig. Á þessu stigi er barnið farið að tala og tjá sig á skiljanlegrí máta. Það er stöðugt að upplifa og framkvæma nýja hluti sem mikilvægt er að foreldrið leyfi því að gera. Hófleg afskipti af leik og upplifun barns veita því verkfæri til að öðlast sjálfsstjórn og gott sjálfstraust. Stöðug og harkaleg afskipti ýta undir skömm og efasemdir barnsins um sjálft sig sem geta haft varanleg áhrif á sjálfstraust barnsins. Persónuleikaraskanir og léleg sjálfsmýnd eru afleiðingar slíkra uppeldisaðferða (Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007).

Þriðja stigið hefst þegar barnið er um þriggja ára og lýkur um fimm ára aldursskeiðið. Frumkvæði og sektarkennd eru tilfinningar sem þróast hjá börnum á þessu stigi. Börn á

þessum aldri leitast meira eftir því að leika sér við önnur börn og með því öðlast þau frumkvæði til að takast á við mannleg samskipti. Sektarkenndin er svo tilfinning sem spilar inn í þegar þetta frumkvæði er brotið niður með ósanngjarnri gagnrýni á frumkvæði þeirra í félagslegum aðstæðum eða samskiptum (Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007).

Fjórða stigið á sér stað á breiðari aldursskeiði eða frá því um fimm ára aldri til þrettán ára. Vinnusemi og minnimáttarkennd einkenna fjórða stigið ásamt því að vera það stig þar sem samfélagið hefur ótvírað áhrif á einstaklinginn. Á þessu stigi öðlast börn nýja færni og verkfæri til að treysta á sig sjálf og sína eigin frammistöðu í hverju svo sem það tekur sér fyrir hendur. Vinnusemi, dugnaður og geta þeirra mótað á þessu stigi en jafnframt kemur minnimáttarkennd í ljós þegar kröfurnar til þeirra sjálfra bresta. Minnimáttarkenndin kemur einnig í ljós þegar þau fara að líta í kringum sig og miða sig við aðra. Misbrestur í þróun á fyrrí stigum ýta undir minnimáttarkennd og óöryggi þar sem skortur er á góðu sjálfsáliti og frumkvæði til athafna. Því eru samfélagslegar fyrirmyn dir, líkt og kennrar, mikilvægar á þessum aldri til að hjálpa börnum að komast yfir þessa minnimáttarkennd og læra að treysta á sig sjálf (Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007).

Fimmta stigið og jafnframt það síðasta sem fjallað verður um hér gerist á tímabilinu þegar barn er um það bil 13 ára til 21 árs. Unglingsárin eru mörgum erfið og talar Erikson um erfiðleika þegar barnið er að uppgötva sjálft sig, eiginleika og sjálfsmynd. Áður en börn færast yfir á fimmta stigið eru þau upptekin af því hvernig og hvort þau uppfylli sínar eigin kröfur. Á þessu stigi fara kröfurnar hins vegar að færast yfir á aðra og barnið leiðir hugann að því hvernig aðrir sjá það. Skoðanir annarra vega því oft þyngra á þessu stigi í bland við mótu sjálfsmyndar. Á fimmta stiginu eru einstaklingar viðkvæmir og því er mikilvægt að haldið sé utan um börn á þessum aldri ásamt því að veita þeim traust og tryggð í ferlinu. Vegna sjálfsmyndarruglings er auðvelt fyrir þau að leiðast út í slæman félagsskap í leit að sjálfum sér ásamt möguleikanum á því að þroa með sér geðraskanir (Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007).

3 Þroski barns og afleiðingar tengslaröskunar

Börn og foreldrar eiga rétt á samvistum við hvert annað samkvæmt íslenskum barnalögum nr. 76/2003. Þrátt fyrir að barnalögin kveði á um þennan rétt eru aftur á móti önnur lög sem hindra þessa samvist komi til afbrots foreldris í fangelsi. Brjóti foreldri lög og hlýtur fyrir það fangelsisdóm, hindrar það samvistir þess við barn sitt. Ef foreldri stendur frammi fyrir því að fá á sig fangelsisdóm eru afleiðingarnar þær að það tekur ekki jafnan þátt í daglegu lífi og þar með talið uppvexti barna sinna. Foreldri sem situr afplánun fjarri heimili sínu og fjölskyldu missir af hluta úr lífi barns síns, mismiklum eftir því hve dómur þess er langur. Margra ára fangelsisdómur er því mikil fórn fyrir foreldri og missir fyrir barn. Áhugavert er að skoða hvaða áhrif það hefur á barn að vera fjarri foreldri sínu í afplánun. Hér verður farið yfir áhrif þess þegar foreldri barns hlýtur fangelsisdóm og um mögulega tengslaröskun milli barns og foreldris sökum þess. Því næst verður varpað ljósi á afleiðingar fangelsunar foreldris á barn eða börn þess.

3.1 Foreldri í fangelsi og tengslamyndun

John Bowlby fjallar um í kenningu sinni um tengslamyndun og þróun hennar frá fæðingu til tveggja ára aldurs. Þróun tengsla byrja að myndast í kringum 12 vikna til sex mánaða en barn byrjar að bera traust til foreldris síns á þessum tíma. Eftir sex mánaða aldurinn og fram til tveggja ára þráir barnið návist foreldris og aðskilnaður getur reynst því mjög erfiður. Barn sem aðskilið er frá foreldri sínu þarf að reiða sig á sjálft sig til huggunar og öryggis. Eftir tveggja ára aldurinn hefur barnið meiri skilning á því hvers vegna foreldrið er í burtu en reiðir sig þó á að það komi alltaf aftur. Ef lífsskeiðakenning Erikson er skoðuð samhliða tengslakenningu Bowlby má sjá sömu nálgun á vissu aldursbili (Becket og Taylor, 2010; Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007).

Erikson fjallar meira um mótun einstaklingsins sem persónu og áhrif uppeldis og samskipta foreldra við barn sitt. Samkvæmt Erikson verður mótun trausts á fyrstu 18 mánuðum í lífi barns. Myndi það ekki traust til foreldris á þeim tíma verður erfitt fyrir það í komandi framtíð að treysta foreldrínú og öðrum. Vantraust til foreldris getur komið upp vegna vanrækslu grunnþarfa þess. Skorti barn það traust sem foreldri á að veita því á fystu 18 mánuðum í lífi þess getur það haft varanleg áhrif á þroska þess sem persónu (Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007).

Með þessar kenningar til hliðsjónar er áhugavert að skoða hvaða áhrif það getur haft á barn þegar foreldri þess afplánar dóm í fangelsi. Barn frá fæðingu til átta vikna ætti ekki að finna fyrir miklum breytingum sé foreldri þess lengi í burtu. Samkvæmt kenningu Bowlby reiðir það sig á návist þess foreldris sem umgengst það mest og ætti að vera fljótt að aðlagast breytingum verði til þess að sá aðili sé allt í einu horfin. Kæmi til þess að foreldri barns hefji afplánun þegar barn er um 12 vikna og til sex mánaða má ætla að röskun verði á tengslamyndun og þroska barnsins yfir á næsta stig. Barn sem missir þann aðila sem það tjáir sig meira við en aðra, þarf á þessum tíma að hefja nýtt ferli til að treysta öðrum umönnunaraðila (Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007). Eigi barnið two foreldra má ætla, út frá kenningu Bowlby, að auðveldara sé fyrir það barn að aðlagast heldur en barn sem býr með einstæðu foreldri og þarf að flytja til nýs umönnunaraðila missi það foreldri sitt af einhverjum ástæðum. Í vissum tilfellum er börnum á þessum aldri leyft að búa með móður í fangelsi á meðan afplánun stendur til að raska ekki þeirri tengslamyndun sem á sér stað á þessum tíma. Fjallað verður um slíkt úrræði síðar út frá lögum um fullnustu refsinga nr. 49/2005.

Samkvæmt tengslakenningu Bowlby kæmi það sér verst fyrir barn og foreldri ef afplánun á sér stað þegar barnið er sex til 24 mánaða. Á þeim aldri myndast mikilvæg tengsl milli foreldris og barns en vegna þroska þess ætti það erfitt með að skilja ástæðu þess að foreldrið sé lengi í burtu (Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007). Þannig gætu tengslin hugsanlega rofnað sé afplánunin löng því erfitt getur verið að útskýra fyrir barni hvers vegna foreldrið er lengi í burtu. Missi barn umönnunaraðila sinn á þessu aldursstigi getur það haft áhrif á myndun trausts og sjálfsmynd barnsins til frambúðar. Varanleg áhrif á þróun trausts til annars aðila eru möguleg en slíkt mun skila sér í erfiðleikum langt fram á fullorðinsár einstaklings samkvæmt kenningu Bowlby. Þannig skiptir mjög miklu máli hver tekur við umönnun barns og hvernig sá aðili sinnir tengslamyndun þeirra til að komast hjá varanlegum áhrifum (Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007).

Barn sem hefur náð tveggja ára aldri á auðveldara með að takast á við fjarveru foreldris í langan tíma. Vegna þroska barnsins er hægt að útskýra betur fyrir því hvar foreldrið er og hvenær það komi til baka. Ætla má að auðveldara sé fyrir barn á þessum aldri að takast á við fjarveru foreldris en ungbarna. Þetta er þó háð því að traust og góð

tengsl hafi þá þegar myndast á milli barns og foreldris. Barn sem öðlast hefur góð tengsl við foreldri sitt treystir því að það muni hitta það fljótt aftur (Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007). Viðhalda mætti tengslunum með reglulegum heimsóknum barnsins til foreldrisins til að halda í trú barnsins að foreldrið komi alltaf aftur.

Eftir að tenglsamyndunarskeiðinu lýkur breytast áherslurnar frá því að fjalla um tengsl barns við foreldri sitt og yfir í móton einstaklingsins og sýn hans á tilverunni. Börn á aldrinum þriggja til fimm ára byrja á að sækjast mikið í jafnaldra, fara í heimsókn til að leika og þess háttar samkvæmt lífsskeiðakenningu Erikson (Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007). Þannig kynnast börnin mismunandi fjölskylduformum með tíðum heimsóknum á önnur heimili. Eftir fimm ára aldurinn og fram á unglingsárin fara þau að velta meira fyrir sér þessum mismunandi formum og uppbyggingu fjölskyldna. Þau byrja að miða sjálfan sig og sína fjölskyldu við aðra. Þau gera sér grein fyrir því að engin fjölskylda er eins og jafnvel að þeirra fjölskylduform sé óvenjulegt eða sjaldgæft. Minnimáttarkennd er tilfinning sem brýst fram á þessum aldri og þá sérstaklega ef misbrestur hefur orðið einhvers staðar í uppeldinu hvað varðar sjálfsálit og öryggi barnsins (Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007). Það gæti því orðið til þess að fjarvera foreldris, sem afplánar dóm sinn, verði að óvenjulegu og afbrigðilegu fyrirbæri í huga barnsins. Fram að 13 ára aldri líta börnin í kringum sig og miða sig við aðra. Eftir þann tíma og til 21 árs aldurs fara skoðanir annarra að skipta þau meira máli ásamt þeim persónulegu tilfinningum sem það upplifir varðandi sjálft sig. Unglingsárin eru því mögulega þau erfiðustu varðandi þroska og þróun einstaklings. Þegar þau ganga í garð með þeim tilfinningalega rússíbana sem þeim fylgja oft og tíðum er ansi líklegt að það reynist þeim erfitt að takast á við það að eiga foreldri í fangelsi (Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007).

Samkvæmt Erikson eru unglingsárin erfið ein og sér. Aðrir erfiðleikar sem bætast þar ofan á geta haft mikil áhrif á uppvöxt barna og sjálfsmýnd þeirra ef ekki er haldið vel utan um þau (Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007). Kvíði, sorg, hræðsla, áhyggjur, reiði og depurð eru sálrænir kvillar sem börn fanga kljást oft og tíðum við sem geta síðar leitt til áhættuhugðunar (Reed og Reed, 1997; Nesmith og Ruhland, 2008; Simmons, 2000). Börn sem eiga foreldri í fangelsi þegar þau eru á fjórða stigi lífsskeiðsins þurfa því gott utanumhald og félagslegan stuðning en samkvæmt rannsóknum er slíkur stuðningur eitt

af lykilatriðunum til þess að þeim farnist vel. Erikson nefnir að á fjórða stigi lífsskeiðsins séu samfélagslegar fyrirmyn dir mikilvægar og á það vel við þegar fjallað er um félagslegan stuðning þeirra barna sem eiga foreldri í fangelsi (Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007). Með félagslegum stuðningi er átt við utanaðkomandi aðstoð frá jafningjum og stuðningshópum, skóla, trúfélagi eða svokölluðum læriföður sem leiðir barn fanga áfram í ferlinu (Nesmith og Ruhland, 2008). Þó svo að félagslegur stuðningur sé mikilvægur á fjórða stigi lífsskeiðs Erikson er slíkur stuðningur ekki síður nauðsynlegur á öðrum stigum sem og stuðningur við fjölskylduna í heild sinni.

3.2 Afleiðingar fangelsunar foreldris á barn þess

Fjölskyldur eru mismunandi og eru afleiðingar þess þegar foreldri hefur afplánun í fangelsi ólíkar eftir því hvernig form fjölskyldunnar hafði áður. Sum börn búa með báðum foreldrum, önnur bara öðru þeirra. Þegar feður hefja afplánun er algengast að börn dvelji áfram hjá móður sinni. Ef um einstæða móður er að ræða dvelja börnin oftast hjá móðurömmu og afa ef faðirinn er ekki til staðar (Casey-Acevedo, Bakken, og Karle, 2004). Börn taka síðar oft við þeim hlutverkum á heimilinu sem foreldrið gengdi áður en það hóf afplánun. Líkt og þegar elsti sonurinn finnst hann knúinn til að verða karlmaður heimilisins þegar faðir hans er ekki lengur til staðar. Börn gera sér oft grein fyrir stöðunni sem fjölskyldan er í, mun betur en halddið er (Nesmith og Ruhland, 2008).

Fjölskyldur fanga eiga gjarnan í heild sinni við margvísleg vandamál að stríða áður en til afbrota og afplánunar kemur (Johnson og Waldfogel, 2002). Samfélagslegir erfiðleikar aukast iðulega hjá börnum fanga og eru afleiðingarnar margvíslegar. Meðal þeirra er áfengisneysla snemma á unglingsárum, árásargirni og erfiðleikar í námi (Nesmith og Ruhland, 2008). Börn og ungligar fanga er sá hópur sem talin er vera í mestri hættu miðað við önnur börn að fóta sig í lífinu, en börn fanga eru fimm sinnum líklegrir til að hljóta sjálf fangelsisdóm síðar á ævinni. Eitt af hverjum tíu þeirra mun brjóta af sér áður en það hefur náð fullorðinsárunum samkvæmt rannsóknum (Simmons, 2000; Reed og Reed, 1997). Því er mikilvægt að þessum hópi barna sé sýndur stuðningur, sérstök úrræði og þjónusta sem við á.

4 Heimsóknir barna í fangelsi

Hér verður farið yfir hvaða hag barn hefur af því að heimsækja foreldri sitt í fangelsi. Stuðst verður við rannsóknir á sviðinu til að komast að niðurstöðu um ágæti heimsókna. Jafnframt verður réttur barns og foreldris gagnvart lögum kynntur ásamt rétti fanga til heimsókna og dvalarleyfa utan fangelsis ásamt fleiri úrræðum.

4.1 Hagur af heimsóknum

Með fyrirliggjandi kenningar um tengslamyndun, móturn einstaklings á ákveðnum lífsskeiðum og áhrif fangelsunar foreldris á barn þess er vert að skoða hvaða úrræði gætu verið lausn á mörgum af þeim vandamálum sem börn fanga eiga við að stríða. Það liggur fyrir að brestur verði á tengslamyndun hefji foreldri afplánun á fyrstu tveim árum í lífi barns. Einnig hefur það talsverð áhrif á móturn, þroska og líf barns þegar foreldri þess er í fangelsi. Það er því mikilvægt að finna lausnir til að viðhalda tengslum og takmarka það tjón sem fjölskylda verður fyrir við fangelsun foreldris. Fyrri tengsl foreldris við barn sitt ásamt eðli afbrotsins sem foreldrið framdi hafa þó oft áhrif á það hvort samband við fangann sé eftirsóknarvert af fjölskyldunni. Sem dæmi ef fangi hefur beitt fjölskyldu sína ofbeldi getur verið erfitt að viðhalda tengslum við slíkan einstakling (Nesmith og Ruhland, 2008).

Heimsóknir eru dæmi um lausn til að viðhalda tengslum. Heimsóknir, símtöl og bréfaskriftir eru þær leiðir sem eru í boði fyrir fjölskyldur og vini á Íslandi til að hafa samband við fanga líkt og fram kemur í 3. kafla laga um fullnustu refsinga. Mismunandi er hvernig heimsóknum er háttáð eftir öryggisstigi fangelsis og aðbúnaði þar sem fjölskyldan getur fengið að vera í friði (Nesmith og Ruhland, 2008). Möguleikinn á heimsóknum er til staðar en rannsókn Karen Casey-Acevedo, Tim Bakken og Adria Karle (2004) bendir meðal annars til þess að meirihluti mæðra fái samt sem áður ekki heimsóknir frá börnum sínum. Erfið samskipti við þá aðila sem annast börnin eiga oft úrslitakostinn í því hvort heimsóknir og samband almennt haldist við fangann. Börnin eru háð því hvernig samband og samskipti umönnunaraðila og fangans er háttáð. Sé sambandið gott eru meiri líkur á því að umönnunaraðilinn beiti sér í því að halda sambandinu heldur en ella. Eðli heimsókna er einnig bundið við það hvernig samband fanginn og barnið áttu áður en til afplánunar kom. Blendnar tilfinningar eiga sér stað ef tengslin hafa verið sterk; gleðin brýst fram þegar barnið kemur en reiði og sársauki

jafnframt þegar heimsókninni lýkur. Vanmáttur og stjórnléysi gera einnig vart við sig hjá fanganum gagnvart barni sínu því alla jafna hefur það lítið að segja um þeirra daglega líf á meðan afplánun stendur. Hafi tengslin verið lítil geta heimsóknirnar orðið vandræðalegar og samtöl yfirborðskennnd. Þetta er að sjálfsögðu háð því á hvaða aldri barnið er (Casey-Acevedo, Bakken og Karle, 2004; Nesmith og Ruhland, 2008).

Rannsókn Casey-Acevedo, Bakken og Karle bendir einnig til þess að heimsóknir séu jákvæðar bæði fyrir fanga og barn. Þrátt fyrir erfiðleika sem fanginn kann að eiga við þegar aðlagast skuli fangelsislífinu þá séu kostir heimsóknanna fleiri en gallarnir. Stuðningur við barn fanga er bersýnilega nauðsynlegur en engu að síður einnig nauðsynlegur við foreldrið sem situr í fangelsi. Fangi í afplánun þarf að fórna flest öllu sem hann þekkti áður en hann hóf afplánunina og samband við barn sitt er hluti af því. Fái fangi aðstoð við að viðhalda góðu og reglubundnu sambandi við barn sitt á meðan hann situr í fangelsi eru auknar líkur á að hann eigi auðveldara með að takast á við fangelsislífið og velgengni eftir að afplánun lýkur. Heimsóknir eru því mikilvægar til að styrkja fjölskylduböndin og halda við tengslunum (2004). Rannsókn Ande Nesmith og Ebony Ruhland frá árinu 2008 tekur í sama streng og sú fyrri. Þar segir að heimsóknir og reglubundin samskipti foreldris í fangelsi og barns þess eru flestum mikilvæg og auðveldara er að viðhalda tengslunum eftir því sem heimsóknirnar eru fleiri.

Árið 2009 framkvæmdi Berglind Ósk Filippíudóttir megin- og eigindlega rannsókn á viðhorfi aðstandenda fanga og íslenskra afplánunarfanga. Markmið rannsóknarinnar var að varpa ljósi á upplýsingabörf, upplýsingamiðlun og mikilvægi fjölskyldutengsla í fangavist. Niðurstöður rannsóknar Berglindar hvað varðar mikilvægi fjölskyldutengsla, voru afgerandi en 94% fanga töldu mjög mikilvægt eða frekar mikilvægt að fjölskyldutengslum yrði haldið við meðan á fangelsisvist stæði. Aðstandendur voru á sama máli. Þær leiðir sem fangar og aðstandendur töldu bestar til þess fallnar til að viðhalda tengslum voru að mestu leyti með símtolum og heimsóknum. Aðstandendur og fangar voru sammála um að bæta þyrfti heimsóknaraðstöðu þó að í einhverjum tilfellum hafi aðstandenum fundist hún betri en þeir bjuggust við. Hvað upplýsingabörf og miðlun upplýsinga af hálfu yfirvalda/starfsmanna fangelsisins varðar voru bæði aðstandendur og fangar sammála um að þeim væri verulega ábótavant. Aðstandendur væru utangátta og fengju litlar sem engar upplýsingar um hagi og gang mála nema frá föngunum

sjálfum. Aðstandendur komu með tillögur um að það þyrfti að vera til heimasíður eða bæklingar með aðgengilegum upplýsingum og jafnvel einhvers konar jafningjafræðsla, fundir eða slíkt sem þeir gætu nýtt sér til hægðarauka. Það sammælist niðurstöðum úr rannsókn Nesmith og Ruhland (2008) þar sem kom fram að jafningjafræðsla og fundir aðstandenda væru áhrifarík leið fyrir þá til að átta sig á aðstæðum. Áhrifarákt væri fyrir aðstandendur að hafa einhvern vettvang þar sem þeim mundu líða eðlilega og geta rætt málin um þær aðstæður sem fjölskyldan væri stödd í (Berglind Ósk Philippúdóttir, 2009; Nesmith og Ruhland, 2008).

4.2 Réttur barns og foreldris

Barnalög nr. 76/2003 kveða á um réttindi barns og foreldris á hinum ýmsu sviðum. Lögin taka fyrir skyldur foreldra gagnvart barni sínu og útlistanir á hvers kyns vandamálum sem kunna að koma upp eftir að tveir einstaklingar eignast barn. Íslensku barnalögin uppfylla langflestar hliðar Barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna og sammælast því þeim mannréttindum er kveðið er á um í sáttmálanum (Dóms- og kirkjumálaráðuneytið, 2009). Samkvæmt barnalögnum hefur barn rétt á að þekkja báða foreldra sína og njóta forsjár annars þeirra eða beggja. Jafnframt nýtur það réttar til að umgangast reglulega það foreldri sem það býr ekki hjá. Foreldrar barns þurfa í sameiningu að sjá til þess að barn hafi tækifæri til að umgangast það foreldri sem það býr ekki hjá. Foreldrum ber fyrst og fremst skylda til að bera virðingu fyrir barni sínu, veita því umhyggju og gegna öðrum skyldum hvað varðar uppeldi og forsjá. Foreldrar skuli einnig vernda barn sitt gegn ofbeldi, kenna því iðjusemi og almennan mun á réttu og röngu. Lögin kveða skýrt á um að hagsmuni barnsins skuli alltaf hafa í fyrirrúmi. Því má túlka lögin á þann hátt að beri barn mögulegan skaða af því að umgangast foreldri sitt sé tilefni til að umgengi við það foreldri sé höfð í lágmarki eða engin svo lengi sem forsjá barnsins sé á annarri hendi.

4.3 Réttur til heimsókna

Með tilkomu laga um fangelsi og fangavist nr. 48/1988 var föngum formlega veittur lagalegur réttur til að fá vandamenn sína í heimsókn á ákveðnum heimsóknartímum. Ekki var fjallað ítarlega um vandamenn eða fyrirkomulag heimsókna þeirra til fangans í þeim lögum, en með tilkomu nýrra laga árið 2005 var eðli heimsókna, eftirlit og öðrum reglum sem varða samskipti fanga við fjölskyldur sínar, gerð nánari skil. Í nýjum lögum

um fullnustu refsinga nr. 49/2005 er meðal annars tekið fyrir hvar heimsóknir skuli fara fram, eftirlit með heimsóknum og hvaða einstaklinga fanginn getur fengið til sín svo fátt eitt sé nefnt. Almennt eiga fangar rétt á vikulegri heimsókn frá sínum nánustu í ákveðinn tíma eftir reglum hvers fangelsis fyrir sig. Eins og gefur að skilja eru börn vandamenn fanga líkt og aðrir fjölskyldumeðlimir. Núgildandi lög og reglugerðir fjalla um heimsóknir barna í fangelsi og hvers eðlis þær skuli vera. Í 34. gr. laganna stendur að börnum skuli sýnd nærgætni er þau heimsækja fangelsi og að forstöðumaður þess skuli skapa aðstæður fyrir slíkar heimsóknir.

Áður en barn stígur fæti inn fyrir veggi fangelsis þarf að liggja fyrir forsjárvottorð þar sem forsjáraðili þarf ávallt að samþykkja heimsókn barns síns í fangelsi hvort sem um ræðir two forsjáraðila eður ei. Forsjárvottorð fæst hjá Þjóðskrá og þarf það að liggja fyrir áður en fangi getur sótt um að barnið komi í heimsókn (Fangelsismálastofnun ríkisins, e.d.-h; Fangelsismálastofnun ríkisins, e.d.-i). Hagsmunir barns eru ávallt hafðir að leiðarljósi þegar ákvörðun er tekin um leyfi fyrir heimsókn. Samkvæmt 10. grein laga um fullnustu refsinga kemur fram að börn 16 ára og yngri skuli einungis heimsækja fangelsið í fylgd með forráðamanni eða annarra aðstandenda. Börn 16 - 18 ára hafa leyfi samkvæmt lögum, til að heimsækja fangelsið ein síns liðs með skriflegu leyfi forráðamanns. Hins vegar hafa slíkar heimsóknir verið takmarkaðar til muna (Eva Rós Ólafsdóttir munnleg heimild, 5. mars 2014). Óski kynferðisafbrotamaður eftir heimsókn barns fer slík umsókn í gegnum félagsráðgjafa Fangelsismálastofnunar ríkisins og í samstarfi við barnaverndarnefnd (Björg Elísabet Ægisdóttir munnleg heimild, 24. mars 2014).

Fangar sem setið hafa þriðjung af refsingu sinni en þó að lágmarki eitt ár eða hafa afplánað fjögur ár samfleytt geta sótt um reglubundin dagsleyfi utan fangelsis til að hitta fjölskyldu sína eða vini samkvæmt 44. gr. laga um fullnustu refsinga. Forsendur fyrir slíku leyfi eru byggðar á eðli afbrots og hvort fangi hafi einhvern ávinning af leyfinu sem hluta í refsifullnustu. Einnig er litið til þess að ef dagsleyfið hjálpar til við að undirbúa fanga undir það að takast á við lífið eftir afplánun, telst það sem forsenda til að gefa slíkt leyfi. Dagsleyfi eru veitt að jafnaði 12 sinnum á ári eða á 30 daga fresti fyrir hvern fanga. Hegðun fanga síðastliðin mánuð er endurskoðuð fyrir hvert leyfi. Hegðun hans í fangelsinu hefur gjarnan úrslitakost þegar veita á dagsleyfi en einnig er reynsla fyrri

leyfa hjá viðkomandi tekin til greina, það er ef misnotkun hefur átt sér stað. Leyfin eru að jafnaði 14 klukkustunda löng og ber fanga að tilkynna forstöðumanni hvar deginum skuli varið og hjá hverjum. Forstöðumaður hefur heimild til að afla upplýsinga hjá viðkomandi fjölskyldumeðlimi eða vini hvort möguleiki sé fyrir hendi að heimsóknin fari fram hjá viðkomandi (Fangelsismálastofnun, e.d.-j). 36. grein laga um fullnustu refsinga veitir einnig föngum rétt til skammtímaleyfis en feður hafa þar heimild til að nýta slíkt leyfi fyrir fæðingu, skírn, fermingu og útför barns síns.

Samkvæmt 34. grein laga um fullnustu refsinga kemur eftirfarandi fram: „þurfi heimsókn að fara fram utan fangelsis vegna hagsmuna barns skal það gert á grundvelli álits barnaverndaryfirvalda eða annarra sérhæfðra aðila”. Fangelsismálastofnun ríkisins hefur nýtt sér þetta ákvæði á Litla-Hrauni síðustu ár með því að leigja sumarhús til afnota fyrir fanga. Þannig geta fangar hitt fjölskyldu sína og börn við mun betri aðstæður en þær sem standa nú til boða á Litla-Hrauni. Umsókn um að heimsókn fari fram í sumarhúsi er veitt að jafna á sex vikna fresti. Ávallt er haft samráð við barnavernd eða aðra sérhæfða aðila í ákvörðunum um hvort forsendur séu fyrir slíku leyfi líkt og lögin kveða á um. Rituð er umsögn frá fyrrgreindum aðilum þar sem fram kemur hvort sá hinn sami telji það barninu fyrir bestu að heimsókn fari fram utan fangelsis og í sumarhúsi. Fangar greiða sjálfir fyrir sumarhúsið, að jafnaði um 10.000 krónur (Eva Rós Ólafsdóttir munnleg heimild, 23. apríl 2014; Innanríkisráðuneytið, 2007; Umboðsmaður Alþingis, 2013).

23. grein laga um fullnustu refsinga og reglugerð um fullnustu refsinga nr. 961/2005 veita konum heimild til þess að hafa ungbarn sitt með sér í afplánun eigi hún ungbarn við upphaf afplánunar eða fæði barn á meðan afplánun stendur. Sé það ekki andstætt hagsmunum barnsins er jafnan gefið leyfi fyrir því að barn dvelji með móður sinni í afplánun allt til 18 mánaða aldurs. Leyfið var fyrst sett í lög um fangelsi og fangavist nr. 48 árið 1988 en árið 2007 höfðu 10 konur fengið slíkt leyfi. Einnig stendur til boða að móðir og faðir sem dvelja í fangelsinu að Kópavogsbraut 17 fái leyfi til að hafa barn sitt hluta úr degi hjá sér. Miklar takmarkanir eru þó í slíkum tilvikum vegna aðstöðuleysis (Innanríkisráðuneytið, 2007). Reglugerð um fullnustu refsinga kveður á um að leyfi fyrir búsetu barns með móður í fangelsi skuli einungis veitt með samvinnu við barnavernd. Deila má um ágæti þess að slík leyfi séu veitt. Vitað er að þegar ungbarn er aðskilið frá

móður sinni hefur það veruleg áhrif á tengslamyndun og þroska barnsins. Einnig tekur það sinn toll fyrir móður að missa barn sitt í langan tíma. Þrátt fyrir það er fangelsi ekki staður fyrir börn til að alast upp í ljósi aðstæðna. Fangelsin veita oftast helstu nauðsynjavörur og heilbrigðisþjónustu en þar fyrir utan er allt annað á hendi móður. Móðir og barn hafa bæði hag af því að vera ekki aðskilin frá hvort öðru en ávinningur þess að leyfa barni að búa hjá móður er þó sjaldan einungis tekin með hagsmuni barnsins að leiðarljósi (van den Bergh, Gatherer og Møller, 2009).

5 Íslensk fangelsi og aðbúnaður til heimsókna

Aðbúnaður til heimsókna í íslenskum fangelsum er mismunandi eftir húsakynnum en fangelsin geta einungis boðið upp á aðstöðu eins og húsrúm leyfir. Heimsóknir fara fram í þar til gerðu heimsóknarherbergi eða inni í klefa fangans eftir því sem við á samkvæmt 34. gr. laga um fullnustu refsinga nr. 49/2005. Hér verður farið stuttlega yfir aðbúnað í íslenskum fangelsum ásamt því að skoða aðstöðu til heimsókna með unga heimsóknargesti í huga.

5.1 Fangelsi á Íslandi

Fangelsisrefsing á Íslandi er afleiðing einhvers konar glæps sem framinn er og brýtur á einhvern hátt í bága við almenn hegningarlög nr. 19/1940. Hljóti maður fangelsisdóm skal hann vistaður í fangelsi á vegum Fangelsismálastofnunar ríkisins. Í fangelsi sitja þeir sem hlotið hafa fangelsisrefsingu, sæta gæsluvarðhaldi og afplána vararefsingu vegna fésekta samkvæmt 3. og 14. grein laga um fullnustu refsinga. Mat um hvar fangi skal afplána dóm sinn er tekið á vegum Fangelsismálastofnunar með tilliti til kyns, aldurs, þyngdar dóms, gildandi sjónarmiðum um vistun og fyrri brotaferils fanga. Þegar aðstæður leyfa er tekið tillit til búsetu og fjölskyldu fanga samkvæmt 14. grein laga um fullnustu refsinga.

Fangelsi eru að jafnaði skilgreind eftir því hve háu öryggisstigi það gegnir allt frá lágmarksöryggi til hámarksöryggi. Á Íslandi stendur til boða að afplána fangelsisdóm í lágmarks- og hámarksöryggisfangelsum en hér ganga þau undir nöfnunum opið og lokað fangelsi. Opið fangelsi felur í sér að sú bygging þar sem starfsemi fangelsisins fer fram er ekki umlukin háum girðingum til að varna því að fangarnir strjúki. Í stað girðinga eða múra setur fangelsið reglur um umgengni fanga um svæðið og treystir á ábyrgð og virðingu þeirra til að hlýða þeim. Meginreglan í opnum fangelsum er að fangar temji sér reglubundna lifnaðarhætti, stundi vinnu eða nám og undirbúi sig þannig til að takast á við lífið eftir afplánun. Einkum dvelja þar fangar sem hlotið hafa stutta dóma, eru að ljúka langri afplánun eða að öðru leyti teljast traustsins verðir til að afplána dóm sinn í opnu fangelsi (Fangelsismálastofnun Íslands, e.d.-i). Lokað fangelsi er síðan andstæða þess opna. Bandaríkjamenn skilgreina hámarksöryggisfangelsi þannig að um sé að ræða fangelsi þar sem girðingar, múrar og öryggishlið eru til staðar. Slík fangelsi hafa klefa þar sem einn eða fleiri fangar dvelja í einu ásamt öryggisgæslu og eftirfylgni með því sem

fram fer innan veggja fangelsisins á meðal fanga. Að lokum er hlutfall starfsmanna mun hærra í hámarksöryggisfangelsum en í lágmarksöryggisfangelsum (Federal Bureau of prisons, e.d.).

5.1.1 Hegningarhúsið

Fangelsin á Íslandi eru nú sex talsins, tvö opin og fjögur lokuð. Hafin er bygging á nýju öryggisfangelsi á Hólmsheiði en áætlað er að sú bygging leysi af starfsemi Hegningarhússins við Skólavörðustíg og fangelsið að Kópavogsbraut 17. (Fangelsismálastofnun ríkisins, 2013; Fangelsismálastofnun ríkisins, e.d.-e; Innanríkisráðuneytið, 2013). Hegningarhúsið er elsta fangelsi landsins og þykir orðið henta einkar illa til fangelsisrekstrar. Lítið pláss er í húsinu fyrir tómstundir og aðra afþreyingu. Aðstaða til heimsókna er því í algjöru lágmarki og endast börn almennt stutt í heimsókn. Heimsóknaherbergið er lítið og reykt er inni í fangelsinu. Fangelsið hefur í seinni tíð verið nýtt fyrir fanga sem þurfa að sitja inni í stuttan tíma og sem móttökufangeli nýrra fanga áður en fundinn er annar staður til afplánunar.

5.1.2 Fangelsið Litla-Hrauni

Fangelsið Litla-Hrauni á Eyrarbakka var tekið í notkun sem gæsluvarðhalds- og afplánunarfangelsi í mars árið 1929. Fangelsið Litla-Hrauni er stærsta fangelsi landsins með 9 byggingum og með pláss fyrir 80 fanga. Heimsóknir fara fram í Húsi 2 en sú bygging var hönnuð árið 1929 sem sjúkrahús (Fangelsismálastofnun ríkisins, e.d.-d). Herbergin í húsinu sem notuð eru til heimsókna eru því frekar lítil. Þrjú stærri herbergi og eitt þeim mun stærra eru notuð til heimsókna þegar börn og fjölskyldur eru annars vegar. Í fjölskylduherberginu er sófi, sjónvarp, leikjatölva, barnadót og fleira til afþreyingar fyrir fjölskyldur (Björg Elísabet Ægisdóttir munnleg heimild, 24. mars 2014). Deila má um hentugleika húsnæðisins til heimsókna. Heimsóknargestir þurfa að koma inn á lóð og inn í fangelsið sjálft til að heimsækja fangana en það telst með öllu óviðunandi. Gerð var skýrsla af þáverandi forstjóra Fangelsismálastofnunar ríkisins, Valtý Sigurðssyni árið 2005, þar sem meðal annars var greint frá því hve illa húsnæðið væri útbúið fyrir heimsóknaraðstöðu, sér í lagi fyrir börn. Tillögur voru uppi á þeim tíma að endurbæta þyrfti heimsóknaraðstöðu Litla-Hrauns með nýbyggingu sem meðal annars væri hönnuð með heimsóknir barna í huga. Í sama streng tekur nefnd sem skipuð var af þáverandi dóms- og kirkjumálaráðherra, Birni Bjarnasyni, til að vinna að markvissri

stefnu varðandi framtíðarrekstur fangelsisins að Litla-Hrauni en skýrsla þess efnis kom út í október 2007. Í dag hafa þessar úrbætur ekki átt sér stað (Innanríkisráðuneytið, 2007; Valtýr Sigurðsson, 2005-b). Á Litla-Hrauni starfar Björg Elísabet Ægisdóttir en hennar helsta verkefni ásamt öðru er að sjá um allt sem við kemur heimsóknum til fanga á Litla-Hrauni. Björg tekur á móti gestum og þar með talið börnum. Foreldrar fá bækling við komu þeirra í fangelsið með ýmsum upplýsingum sem varða heimsóknir barna í fangelsi. Að öðru leyti sjá foreldrar um að undirbúa börn sín undir heimsóknina og um samskipti við fangaverði og umsjónarmenn á meðan heimsókn stendur. Björg telur að um það bil sex börn heimsæki fangelsið að meðaltali á mánuði (Björg Elísabet Ægisdóttir munnleg heimild, 24. mars 2014).

5.1.3 Fangelsið Akureyri

Fangelsið á Akureyri er staðsett í húsi lögreglunnar á Akureyri og hefur verið í notkun síðan 1978. Árið 2008 voru gerðar breytingar á húsnæðinu og telst það í dag til fyrirmynnar hvað varðar aðstöðu til fangelsisrekstrar. Fangelsið Akureyri hefur aðstöðu fyrir tíu fanga til afplánunar við lágmarksöryggisgæslu. Heimsóknaraðstaða fangelsisins er ekki á sömu hæð og fangarnir eru vistaðir, en þrátt fyrir smæðina telst hún snyrtileg en lítið er um afþreyingu fyrir börnin í rýminu (Eva Rós Ólafsdóttir munnleg heimild, 5. mars 2014; Fangelsismálastofnun ríkisins, e.d.-a).

5.1.4 Fangelsið Kópavogsbraut 17

Fangelsið að Kópavogsbraut 17 hefur verið starfrækt síðan í apríl 1989. Unglingaheimili ríkisins hafði þar aðsetur áður en húsið var tekið í notkun sem fangelsi. Í dag afplána þar kvenfangar en vegna lágs hlutfalls kvenfanga á Íslandi hafa verið vistaðir þar karlfangar sem þykja hæfir til samvistar við kvenfanga. Fangelsið telst óviðunandi fyrir þá kvenfanga sem þurfa að sitja af sér langa dóma í húsinu en einungis eru vistaðir karlfangar þar sem þurfa að afplána stutta dóma. Húsnæðið hefur í dag pláss fyrir 12 fanga. Sérstakt heimsóknarherbergi er til staðar í húsinu, herbergið er lítið og endast ung börn almennt stutt í heimsóknum í fangelsinu (Eva Rós Ólafsdóttir munnleg heimild, 5. mars 2014; Fangelsismálastofnun ríkisins, e.d.-b).

5.1.5 Fangelsið Kvíabryggju og fangelsið Sogni

Fangelsið Kvíabryggju var stofnað sem afplánunarfangelsi árið 1963. Áður voru vistaðir þar menn sem stóðu í vanskilum á barnalífeyrir og meðlagsgreiðslum eða áttu þess ekki kost að greiða þær. Í dag er Kvíabryggja opið fangelsi fyrir þá fanga sem hafa stuttan brotaferil að baki og/eða þykja traustsins verðir til að sitja afplánun sína í húsnæði án rimla og öryggisgirðinga. Fangelsið Sogni er líkt og Kvíabryggja opið fangelsi. Fangelsið var áður staðsett á Bitru í Flóahreppi frá árunum 2010-2012. Í apríl 2012 flutti starfsemi fangelsisins að Sogni í Ölfusi þar sem áður var starfrækt réttargeðdeild Landspítalans. Fangelsið Sogni getur vistað allt upp undir 20 fanga í einu og er starfsemin svipuð og sú sem fer fram á Kvíabryggju. Fangar á Sogni taka virkan þátt í umhverfisstefnu staðarins og er almennur aðbúnaður góður. Heimsóknir fara fram um helgar á Sogni og einu sinni í viku á Kvíabryggju (Fangelsismálastofnun ríkisins, e.d.-c; Fangelsismálastofnun ríkisins, e.d.-f). Ekkert sérstakt herbergi er ætlað undir heimsóknir í opnum fangelsum en þeim er ætlað að fara fram inni í herbergi fanga, í sameiginlegum rýmum eða utandyra. Foreldrum er bent á að í opnum fangelsum afplána kynferðisafbrotamenn dóma sína líkt og í öðrum fangelsum. Foreldrar bera ábyrgð á öryggi barna sinna á meðan á heimsókn stendur (Eva Rós Ólafsdóttir munnleg heimild, 5. mars 2014; Fangelsismálastofnun ríkisins, e.d.-h).

6 Samanburður við fangelsi á Norðurlöndunum

Íslendingar hafa löngum borið sig saman við nágrannalönd sín hvað varðar hin ýmsu málefni, Norðurlöndin þá einna helst. Ísland er fremur ungt land og því gott að geta borið sig saman við önnur ríki, séð hvaða árangri vissar aðgerðir hafa skilað og nýtt þar af leiðandi fyrirliggjandi upplýsingar. Hér verða íslensku lögum borin saman við þau norsku hvað varðar heimsóknir barna í fangelsi. Einnig verður komið inn á aðrar reglur sem gilda í samanburði við þær íslensku.

6.1 Norsk löggjöf

Þegar norsku fangelsislögin eru skoðuð sést mjög vel hversu áþekk þau eru þeim íslensku. Allar þær lagagreinar sem taka á heimsóknum barna í fangelsi eru með sama hætti og á Íslandi. Fangar sem afplána dóm sinn í Noregi eiga rétt á heimsóknum frá vandamönnum sínum og þar með talið börnum sínum samkvæmt 31. gr. laga um fullnustu refsinga LOV-2001-05-18-21 (e. lov om gjennomføring av straff). Réttur barns til samvistar við foreldri sitt er einnig haldið til haga en tekið er fram að fylgjast þurfi sérstaklega með viðbrögðum barnsins við heimsóknina samkvæmt 3. gr. laganna. Greinin kveður jafnt framt á um að forstöðumaður fangelsis skuli veita börnum viðunandi aðstæður til heimsókna í norsk fangelsi líkt og á Íslandi. Börn undir 15 ára aldri skulu sækja heimsóknir í fangelsi með einhverjum fullorðnum og þá helst forráðamanni (Kriminalomsorgen, e.d.-c).

Dagsleyfi eru í boði fyrir fanga í Noregi eins og á Íslandi samkvæmt 33. gr. laganna. Líkt og hér á landi þurfa að vera til staðar forsendur fyrir leyfinu sem tryggja það að allt fari vel fram. Fanginn þarf að hafa lokið einum þriðja af afplánun og hafa sýnt með hegðun sinni að honum sé treystandi fyrir leyfi utan fangelsisins. Almennt er föngum leyft að fara í 18 dagsleyfi yfir árið en þeir fangar sem eiga börn geta fengið að fara í 30 dagsleyfi á ári eða um það bil tvívar til þrisvar í mánuði (Kriminalomsorgen, e.d.-f). Þetta er ólíkt því sem tíðkast hér á landi þar sem íslensk lög um fullnustu refsinga kveða á um eina heimsókn í mánuði óháð fjölskyldustöðu.

6.2 Aðbúnaður í norskum fangelsum

Í Noregi eru starfrækt 60 fangelsi á hinum ýmsu öryggisstigum. Heimsóknir barna fara fram með mismunandi hætti eftir því hvað hvert húsnæði hefur upp á að bjóða. Líkt og á Íslandi eru einhver fangelsi komin til ára sinna og því mismunandi hvað hvert fangelsi

getur boðið barnafjölskyldum upp á (Kriminalomsorgen, e.d.-b). Sem dæmi má nefna Ána fengsel í Nærþø en það er eitt stærsta fangelsi landsins með pláss fyrir 164 fanga. Fangelsið er bæði opið og lokað. Í heimsóknarálmu hússins eru þrjú herbergi ætluð fjölskyldum þar sem þau eru innréttuð líkt og lítil stofa. Í herberginu eru púsl, leikföng og fleira fyrir börn. Ána fengsel býður einnig upp á íbúð fyrir fjölskyldur sem koma langt að til að heimsækja fangana. Íbúðin er ætluð þessum fjölskyldum því möguleiki er fyrir hendi að heimsóknartíminn sé lengdur í slíkum tilfellum. Heimsóknin er því lengri og fer fram í íbúðinni en einnig er möguleiki á að fjölskyldan gisti yfir nótt. Fangelsin Rødgata , Bergen prison, Leira, Halden, Ringerike, Bredtveit fengsel og forvarningsanstal og Devil's Island hafa einnig slíkar íbúðir til umráða (Kriminalomsorgen, e.d.-a; Kriminalomsorgen, e.d.-b; Kriminalomsorgen, e.d.-e).

Algengt er að í stærstu fangelsunum séu sérherbergi fyrir fjölskylduheimsóknir eða séríbúðir. Í minni fangelsum eru börn og fjölskyldur þeirra oft í almennum heimsóknarherbergjum en leikföng og litir eru á langflestum stöðum. Kvennafangelsin bjóða í sumum tilfellum upp á betri aðstöðu en annars staðar fyrir heimsóknir barna líkt og í Ravneberget fengsel og Bredtveit fengsel og forvarningsanstal . (Kriminalomsorgen, e.d.-d; Kriminalomsorgen, e.d.-g).

6.3 Úrræði fyrir norska fanga og fjölskyldur þeirra

Þau úrræði sem í boði eru fyrir norska foreldra í fangelsum og börn þeirra eru meðal annars stuðningshópar sem kallast „mömmu-“ og „pabbahópur“. Í þeim eru ýmiss konar tækifæri nýtt til að styrkja samband foreldrís og barns meðal annars með samverustundum eða myndböndum. Þau myndbönd sem um ræðir eru til dæmis notuð á þann veg að foreldrið les fyrir eða segir barninu sögu fyrir svefninn á myndband og sendir barninu (Kriminalomsorgen, e.d.-b).

FFP eða *For fangers pårørende* eru samtök fjölskyldna fanga í Noregi. Samtökin voru stofnuð 1992 en þau leggja mikið upp úr því að sinna mikilvægu stuðningshlutverki við fanga og fjölskyldur þeirra. Samtökin veita ýmiss konar ráð og stuðning svo sem með bókum fyrir börn þar sem sögupersónurnar eru í sömu stöðu og þau sjálf, bæklinga fyrir foreldra, samkomur, jafningjafræðslu og svo mætti lengi telja (*For fangers pårørende*, e.d.-a; *For fangers pårørende*, e.d.-b; *For fangers pårørende*, e.d.-c).

6.4 Endurskoðun norskar löggjafar og úrræða

Þann 30. janúar síðastliðinn bar þingmaðurinn, Kari Henriksen, upp fyrirspurn í utandagskrárumræðu í norska þinginu um endurskoðun laga og úrræða vegna barna sem eiga foreldra í afplánun þar sem hún óskaði eftir svörum og umræðu frá ráðuneytinu (e. justis- og beredskapsministeren). Henriksen vildi vekja athygli á núverandi stöðu í fangelsismálum og þá sér í lagi stöðu barna sem eiga foreldri í fangelsi. Hún vitnaði í niðurstöður rannsókna þar í landi á börnum fanga en 30% norskra barna eiga foreldri sem notað hafa notað fíkniefni, eiga fjölskyldumeðlim sem hefur setið í fangelsi eða hafa á einhvern hátt fengið afskipti af velferðar- og félgasþjónustunni. Hún bendir á að alþjóðlegar rannsóknir líkt og norskar gefa til kynna að tengsl séu á milli þess að barn sem eigi foreldri í fangelsi ánetjist frekar fíkniefna og eigi á hættu að leiðast út í glæpsamleg athæfi á fullorðinsárunum. Henriksen telur því mikilvægt í ljósi nýrra rannsókna að endurskoðuð verði lög sem heimila börnum að heimsækja foreldra sína í fangelsi og að fundin verði viðeigandi úrræði fyrir þennan stóra hluta barna sem eiga foreldra í fangelsi (Stortinget, 2014).

Það er því umhugsunarvert hvort þær aðferðir sem notaðar eru hér á landi séu við hæfi. Fyrirliggjandi gögn gefa til kynna að heimsóknir barna í fangelsi séu varhugaverðar og því nauðsynlegt að íslensk stjórnvöld endurskoði þær líkt og Norðmenn eru að gera nú.

7 Niðurstöður

Markmið þessa verkefnis var að varpa ljósi á stöðu mála hvað varða heimsóknir barna í íslensk fangelsi. Einnig að athuga hvaða tengslamyndunarlegu áhrif fangelsun foreldris hefur á barn ásamt því hvernig heimsóknir geta haft áhrif á slík tengsl. Þar að auki var íslensk löggjöf borin saman við norska til að sjá hvort svipuð úrræði og reglur giltu í Noregi og á Íslandi. Með þessu vildi höfundur reyna að átta sig á því í megindráttum hvernig best væri að hátta heimsóknum barna í fangelsi eða hvort þær skuli yfir höfuð fara fram.

Tengslamyndunarkenning John Bowlby gefur til kynna að missi börn tengsl við foreldri sitt á fyrstu tveimur árum í lífi þess muni það hafa skaðleg áhrif á barnið. Þau áhrif sem um ræðir eru myndun trausts og sjálfsmynndar. Myndun trausts til foreldris er fyrst og fremst það sem Bowlby fjallar um en langtímaáhrif missis og vantrausts hefur einnig áhrif á myndun trausts við aðra einstaklinga langt fram á fullorðinsá (Becket og Taylor, 2010; Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007). Vekja skal athygli á því að hafi barn góð tengsl við two foreldra gæti aðskilnaður við annað foreldrið verið auðveldari en fyrir barn sem elst upp hjá einstæðu foreldri. Því er vert að taka sérstakt tillit til einstæðra foreldra þegar um tengslaröskun er að ræða.

Lífskeiðakenning Erik Erikson fjallar um þróun sjálfsmynndar út frá félagslegum-, tilfinningalegum- og líffræðilegum áhrifavöldum. Öll lífskeiðin eru jafn mikilvæg fyrir þroska barns fyrir þróun sjálfsmynndar. Erikson bendir á það hvað unglingsárin geta verið erfið fyrir öll börn en ekki síður þegar erfiðleikar koma upp. Hafi börn ekki það stuðningsnet sem til þarf svo þau komist yfir á næsta þroskastig, verður misbrestur á og ýmsar afleiðingar koma í ljós (Berk, 2009; Sadock og Sadock, 2007).

Afleiðingar fangelsunar foreldris á barn eða börn þess eru margvíslegar. Þær áhrifamestu eru án efa samvistir við hvert annað eða skortur á þeim. Barn sem vant er að umgangast sinn helsta umönnunaraðila og foreldri, á erfitt með að átta sig á þeim aðstæðum sem fjölskyldan er sett í þegar afplánun í fangelsi hefst. Erfiðustu aldursbilin ef miðað er við kenningar Bowlby og Erikson, eru þegar barn er sex til 24 mánaða og svo frá 13 ára aldri til 21 árs. Þessi tímabil geta þá haft hvað mest áhrif á barn sem missir foreldri sitt í fangelsi. Á yngra aldursbilinu hefur barnið ekki nægilegan þroska til að skilja hvers vegna foreldrið hefur yfirgefið það. Á unglingsárunum tekst barn svo á við

ýmsar tilfinningar sem það á oft og tíðum í erfiðleikum með að skilja (Berk, 2009; Beckett og Taylor, 2010; Sadock og Sadock, 2007). Hvað þá þegar foreldri brýtur lög og þarf að sitja fangelsisdóm.

Við fráhvarf foreldris fer barn að upplifa ólíkar tilfinningar eins og kvíða, sorg, hræðslu, áhyggjur, skömm, reiði, sektarkennd og depurð. Slíkt hefur mikil sálraen og tilfinningaleg áhrif á barnið sem getur síðan haft félagsleg áhrif en börn fanga eiga oft erfitt uppdráttar í skóla, byrja snemma að neyta áfengis og geta orðið árásargjörn. Þar að auki eru börn fanga fimm sinnum líklegri en önnur börn til að fara sömu leið og foreldri sitt og þá helst ef fanginn er móðir barns (Nesmith og Ruhland, 2008; Reed og Reed, 1997; Simmons, 2000).

Það hvernig tengsl foreldris og barns er fyrir afplánun foreldrisins í fangelsi hefur áhrif á tengslamyndun þeirra á meðan afplánun stendur yfir. Þær leiðir sem standa til boða á Íslandi til að viðhalda tengslum eru, eins og í flestum löndum, heimsóknir, bréfaskriftir og símtöl líkt og fram kemur í 3. kafla laga um fullnustu refsinga. Misjafnt er hve mikið fjölskyldur nýta sér þessar samskiptaleiðir en rannsóknir benda til þess að meirihluti mæðra fái ekki börn sín í heimsókn. Þar spilar inn í erfiðleikar í samskiptum við þann aðila sem annast barnið á meðan foreldri afplánar dóm sinn. Einnig er þetta háð fyrri samskiptum og tengslum áður en afplánun hófst. Ef lítil samskipti eru á milli föður og barns þegar hann hefur afplánun eru ekki miklar líkur á að samskiptin aukist þegar faðirinn er í fangelsinu (Casey-Acevedo, Bakken og Karle, 2004; Nesmith og Ruhland, 2008).

Rannsóknir hafa sýnt fram á mikilvægi þess að foreldrar viðhaldi tengslum við börn sín þurfi þeir að fara í fangelsi. Það er óneitanlega krefjandi verkefni sem mörgum reynist oft erfitt. Þrátt fyrir erfiðleikana vilja börn og foreldrar eiga í samskiptum við hvort annað og eru samskiptin mikilvægt til að viðhalda tengslum (Nesmith og Ruhland, 2008). 94% íslenskra fanga telur mjög mikilvægt eða frekar mikilvægt að viðhalda fjölskyldutengslum þegar kemur til afplánunar. Aðstandendur eru á sama máli og vilja jafnframt að upplýsingamiðlun sé aukin til aðstandenda (Berglind Ósk Filippúdóttir, 2009).

Börn og foreldrar eiga rétt á samskiptum við hvert annað samkvæmt íslenskum barnalögum nr. 76/2003. Skyldur foreldra eru þó nokkrar en áhugavert er að áréttu

hluta úr 1. grein laganna ásamt hluta úr 28. grein. Í 1. grein barnalaga kemur fram að ákvarðanir sem teknar eru um málefni barns skuli ávallt hafa hagsmuni barns í forgangi. Þar að auki kemur fram að barn eigi rétt á að hlustað sé á þeirra skoðanir og tekið réttmætt tillit til þeirra. Í 28. grein laganna kemur svo fram að foreldri beri skylda til að vernda barn sitt fyrir ofbeldi og annarri vanvirðandi háttsemi.

Með þessar tvær greinar í huga má nefna aðrar lagagreinar þar sem föngum er gefið leyfi til að fá börn sín í heimsókn í fangelsi til sín samkvæmt 33. og 34. grein laga um fullnustu refsinga. Með því er verið að veita föngum tækifæri til að viðhalda tengslum við börn sín þrátt fyrir fangelsun. Jafnframt er verið að gefa leyfi fyrir því að barn stigi fæti inn í byggingu þar sem margir afbrotamenn afplána dóma sína. Því má setja spurningarmerki við þá ákvörðun þar sem hún stangast á við 1. og 28. grein barnalaga þar sem hagsmunum barns eru gerð skil og skyldur foreldra til varnar barna sinna gegn ofbeldi.

Þrátt fyrir þann möguleika að barn heimsæki foreldri sitt í fangelsi og hvað niðurstöður rannsókna sýna fram á, má deila um hagsmuni þess að leyfa slíkt. Slíkar ákvarðanir skulu samkvæmt lögum teknar fyrst og fremst með hagsmuni barnsins í fyrirrúmi. Vissulega hafa börn gott af því að viðhalda tengslum við foreldra sína en fangelsi er enginn staður fyrir börn (Innanríkisráðuneytið, 2007). Upplifun barna af fangelsum geta verið ógnvekjandi og hugmyndir þeirra um staðinn geta verið mótaðar fyrir fram en síðan vakið upp óhug þegar til heimsóknarinnar kemur. Í lokuðum öryggisfangelsum eru margar hurðir, rimlar, girðingar og einkennisklætt starfsfólk sem geta virkað fráhrindandi á börn og jafnvel vakið upp ótta þeirra. Einnig eru ýmsar reglur innan veggja fangelsisins sem gæti komið þeim úr jafnvægi líkt og hvað varðar snertingu, staðsetningu heimsóknarinnar og fleira (Nesmith og Ruhland, 2008).

Lokuðu fangelsin eru ekki ein um það að geta verið hættuleg fyrir börn en í opnum fangelsum er foreldrum bent á að kynferðisafbrotamenn afpláni þar dóma sína. Ábyrgðin er þar sett á foreldra enda tekur 1. grein barnalaga fram að foreldri skuli vernda barn sitt. Í bland við þær tilfinningar sem börn fanga kljást við er ekki forsvaranlegt að leggja það á börn að upplifa stofnun líkt og fangelsi þegar áhrif heimsókna eru þekkt (Casey-Acevedo, Bakken og Karle, 2004; Nesmith og Ruhland, 2008). Fangar hafa tekið upp á því að segja ungum börnum sínum frá því að þeir starfi á

þessum stað svo hægt sé að gera aðstæðurnar þeim mun afslappaðri (Björg Elísabet Ægisdóttir munnleg heimild, 24. mars 2014). Slíkt er þó ekki alltaf mögulegt því börn gera sér oft mun betur grein fyrir þeim aðstæðum sem fjölskyldan er í en haldið er (Nesmith og Ruhlans, 2008).

Aðbúnaður til heimsókna í íslenskum fangelsum er í allnokkrum tilfellum óviðunandi fyrir fjölskyldur. Athugasemdir hafa verið gerðar við heimsóknaraðstöðu á Litla-Hrauni, fyrst árið 2005. Lögð var fram tillaga um að byggja móttöku og heimsóknarhús til að færa heimsóknir út úr aðalbyggingu fangelsisins og í húsnæði sem mundi henta betur fyrir gesti. Ásamt tillögum var gerð athugasemd um að aðstaðan væri einkar óhentug fyrir börn. Enn þann dag í dag, eða um 10 árum seinna, hefur bygging þessa húsnæðis á Litla-Hrauni ekki átt sér stað. Ljóst er að brýnasta þörfin í endurbætum á heimsóknaraðstöðu er á Litla-Hrauni (Innanríkisráðuneytið, 2007; Valtýr Sigurðsson, 2005-b). Hegningarhúsið og Kópavogsbraut 17 eru úr sér gengin hvað varðar langfesta starfsemi en áætlað er að fangelsið Hólmsheiði taki við af þeim (Innanríkisráðuneytið, 2013).

Norsk löggjöf er mjög áþekk þeirri íslensku. Norsk lög um fullnustu refsinga veita föngum leyfi til að fá vandamenn sína í heimsókn svo sem börn. Einnig eru veitt dagsleyfi líkt og á Íslandi þar sem fangar fá leyfi til að fara einir síns liðs til að hitta fjölskyldu og vini. Slík leyfi eru oft veitt á þeim forsendum að betra sé fyrir börn að hitta foreldri sitt utan veggja fangelsisins. Líkt og hér lendis verða fangar þó að uppfylla ákveðin skilyrði svo slík leyfi séu veitt. Frábrugðið íslenskum lögum fá fangar í Noregi sem eiga fjölskyldu, um það bil 30 dagsleyfi á ári á móti 12 dagsleyfum á Íslandi (LOV-2001-05-18-21; Lög um fullnustu refsinga nr. 49/2005). Í Noregi eru starfrækt samtök fyrir fjölskyldur fanga sem vinna gott og mikilvægt starf til stuðnings við fanga og fjölskyldur þeirra (For fangers pårørende, e.d.-a).

Niðurstöðurnar og svar við rannsóknarsprungum eru því eftirfarandi. *Hvaða áhrif hefur fangavist á tengslamyndun foreldris og barns?* Fangelsun foreldris hefur gífurleg áhrif á barn eða börn þess. Mestu máli skiptir að fanginn og hitt foreldrið standi saman í að viðhalda tengslunum því áhrif missis á barn geta verið mikil og haft tengslamyndunarleg áhrif á barnið til frambúðar. Einnig getur sjálfsmynd barns verið mótuð út frá stöðu þess gagnvart foreldri sínu allt fram á fullorðinsár. *Ættu heimsóknir*

barna til foreldra sinna að fara fram í fangelsi? Heimsóknir barna í fangelsi eru vandmeðfarnar en nauðsynlegar. Íslensk fangelsi eru misvel í stakk búin til að taka við börnum í heimsókn og aðbúnaður til heimsókna sums staðar óviðunandi. Notast hefur verið við úrræði þar sem fjölskyldum er veitt aðstaða til að hittast í sumarhúsum utan fangelsisins í ró og næði. Rannsóknir benda til þess að börn hræðist fangelsi og finnist aðstæðurnar þar óþægilegar og ógnvekjandi. Því ættu heimsóknir ekki að fara fram innan veggja fangelsisins. Sérstök húsnæði utan fangelsisbyggingarinnar eða úrræði líkt og sumarhúsaheimsóknir væru mun vænlegri kostur heldur en það sem íslensk fangelsi hafa upp á að bjóða í dag. Norðmenn hafa verið að innleiða sérstök húsnæði þar sem heimsóknir fara fram með sér íbúðum þar sem fjölskyldur geta meðal annars gist saman yfir nótt. Íslendingar mættu leggja meiri áherslu á að endurskoða heimsóknir barna í fangelsi með hagsmuni þeirra í fyrirrúmi. *Eru lög og reglur um heimsóknir barna í fangelsi svipuð á Íslandi og í Noregi?* Margt er áþekkt í íslenskum og norskum lögum um fullnustu refsinga. Norðmenn hafa það fram yfir Íslendinga að föngum sem eiga fjölskyldu og þá einna helst börn, er veitt mun fleiri dagsleyfi á ári. Norðmenn hafa einnig lagt upp úr því að bæta heimsóknaraðstöðu fjölskyldna fanga en sex fangelsi bjóða nú upp á íbúðir fyrir fjölskyldur til að eyða tíma saman og jafnvel gista yfir nótt. Íslendingar ættu að íhuga þann kost að stofna samtök fjölskyldna fanga sem væri sambærilegt FFP, *For fangers pårørende*. Rannsóknir benda einmitt til þess að jafningjafræðsla og handleiðsla beri mikinn hag og veiti góðan stuðning fyrir börn fanga og fjölskyldur þeirra.

8 Umræða og lokaorð

Börn fanga eru oft kölluð leynd fórnarlömb afbrota. Áhrif fangelsunar foreldris á börn eru afgerandi og nauðsynlegt að taka á vandamálum þeim tengdum snemma á leiðinni. Þessi hópur barna er stór í langflestum samfélögum heims og eru íslensk börn þar engin undantekning. Íslenskt samfélag býr að því hve fámennt það er og ætti þess vegna að hafa þann kost að geta haldið betur utan um þennan hóp barna. Rannsóknir benda til þess að börn fanga séu fimm sinnum líklegrí til að enda sjálf í fangelsi á fullorðinsárunum. Því er mikilvægt að sinna þessum málaflokki því öll berum við hag af þegar upp er staðið. Nauðsynlegt er að íslensk stjórnvöld og samfélagið í heild geri sér grein fyrir kostum þess að sinna þessum málaflokki betur. Með byggingu nýs fangelsis á Hólmsheiði mun verða bylting í aðstöðu og umfangi í íslenskum öryggisfangelsismálum. Þrátt fyrir það má ekki gleyma því að á Íslandi verða áfram starfrækt fjölgur önnur fangelsi sem þurfa stöðuga uppbyggingu og endurskoðun á þeirri starfsemi sem þar er í gangi. Börn fanga er viðkvæmur hópur sem hlúa þarf að með tilliti til áframhaldandi tengsla við foreldri í afplánun. Með nægri fjárveitingu í verkefni sem slíkt væri hægt að veita framúrskarandi þjónustu við fjölskyldur fanga. Fagfólk á þessu sviði er án efa til staðar og þau verkfæri sem til þarf svo hægt verði að byggja upp þjónustu sem ber ávöxt og skili sér í ávinningi til samfélagsins. Við höfum góðar fyrirmyn dir og hugmyndir frá nágrannaþjóðum okkar sem hægt er að vinna betur með og þróa til hins betra.

Félagsráðgjöf er starfsstétt sem vinnur gott og göfugt starf í þágu samfélagsins. Félagsráðgjafar búa að því að hafa verkfæri líkt og heildarsýn í farteskinu sem er þýðingarmikið svo hægt sé að vinna með alla sem hlut eiga að máli. Félagsráðgjafar væru því kjörin starfsstétt til að halda utan um það vandmeðfarna verkefni sem við stöndum frammi fyrir á Íslandi varðandi heimsóknir barna í fangelsi. Þessi málaflokkur hefur hingað til ekki fengið nægilega mikla athygli og kostur þess að halda betur að þeim úrræðum og viðeigandi þjónustu er augljós.

Með þessari ritgerð vill höfundur vekja fólk til umhugsunar um stöðu barna fanga á Íslandi. Í samfélagi líkt og á Íslandi þar sem hröð þróun er til staðar er nauðsynlegt að hlúa að börnunum því þau eru framtíð okkar. Viljum við lifa í

samfélagi þar sem ríkir félagsauður, mannréttindi og félagsleg samheldni þurfum við að sinna þessum málaflokki mun betur.

Guðrún Magnea Guðnadóttir

Heimildaskrá

Almenn hegningarlög nr. 19/1940.

Barnalög nr. 76/2003.

Beckett, C. og Taylor, H. (2010). *Human growth and development*. London: Sage.

Berglind Ósk Filippíudóttir. (2009). *Upplýsingaþörf, upplýsingamiðlun og mikilvægi fjölskyldutengsla í fangelsisvist. Viðhorf aðstandenda fanga og íslenskra afplánunarfanga*. Óbirt MA-ritgerð: Háskóli Íslands, Félagsráðgjafardeild.

Berk, L. E. (2009). *Child development*. Boston: Pearson Education.

Casey-Acevedo, K., Bakken, T. og Karle, A. (2004). Children visiting mothers in prison: The effects on mothers' behaviour and disciplinary adjustment. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 37(3), 418-430.

Dóms- og kirkjumálaráðuneytið. (2009, nóvember). *Third and fourth reports of states parties due in 2009*. Sótt 21. febrúar 2014 af http://www.innanrikisraduneyti.is/utgefild-efni/til_nefnda/nr/27247.

Fangelsismálastofnun ríkisins. (júní, 2013). *Fangelsi Hólmsheiði*. Sótt 19. febrúar 2014 af <http://www.fangelsi.is/fangelsi-rikisins/fangelsi-holmsheidi/>.

Fangelsismálastofnun ríkisins. (e.d.-a). *Fangelsið Akureyri*. Sótt 19. febrúar 2014 af <http://www.fangelsi.is/fangelsi-rikisins/fangelsid-akureyri/>.

Fangelsismálastofnun ríkisins. (e.d.-b). *Fangelsið Kópavogsbraut 17*. Sótt 19. febrúar af http://www.fangelsi.is/fangelsi-rikisins/fangelsid-kopavogsbraut_17/.

Fangelsismálastofnun ríkisins. (e.d.-c). *Fangelsið Kvíabryggja*. Sótt 19. febrúar 2014 af <http://www.fangelsi.is/fangelsi-rikisins/fangelsid-kviabryggju/>.

Fangelsismálastofnun ríkisins. (e.d.-d). *Fangelsið Litla-Hrauni*. Sótt 19. febrúar 2014 af <http://www.fangelsi.is/fangelsi-rikisins/fangelsid-litla-hrauni/>.

Fangelsismálastofnun ríkisins. (e.d.-e). *Fangelsi ríkisins*. Sótt 19. febrúar 2014 af <http://www.fangelsi.is/fangelsi-rikisins/>.

Fangelsismálastofnun ríkisins. (e.d.-f). *Fangelsið Sogni, 801 Selfoss*. Sótt 19. febrúar 2014 af <http://www.fangelsi.is/fangelsi-rikisins/fangelsid-sogni/>.

Fangelsismálastofnun ríkisins. (e.d.-g). *Hegningarlíðið*. Sótt 19. febrúar 2014 af <http://www.fangelsi.is/fangelsi-rikisins/hegningarhusid/>.

Fangelsismálastofnun ríkisins. (e.d.-h). *Heimsóknir barna í fangelsi*. Sótt 27. febrúar 2014 af <http://www.fangelsi.is/media/stofnunin/Heimsoknir-barna-i-fangelsi.pdf>.

Fangelsismálastofnun ríkisins. (e.d.-i). *Heimsóknir í fangelsi*. Sótt 19. febrúar 2014 af <http://www.fangelsi.is/fangavist/heimsoknir/>.

Fangelsismálastofnun ríkisins. (e.d.-j). *Leyfi úr refsivist*. Sótt 27. febrúar 2014 af <http://www.fangelsi.is/fangavist/leyfi-ur-refsivist/>.

Federal Bureau of prisons. (e.d.). *About our facilities*. Sótt 15. apríl 2014 af http://www.bop.gov/about/facilities/federal_prisons.jsp.

For fangers þárðrende. (e.d.-a). *Arbeidsoppgaver*. Sótt 15. apríl 2014 af http://www.fff.no/no/om_fff/arbeidsoppgaver/.

For fangers þárðrende. (e.d.-b). *Litteraturtips*. Sótt 15. apríl 2014 af <http://www.fff.no/no/litteratur/litteraturtips/>.

For fangers þárðrende. (e.d.-c). *Organisasjon*. Sótt 15. apríl 2014 af http://www.fff.no/no/om_fff/organisasjon/.

Innanríkisráðuneytið. (2007, október). *Skyrsla nefndar um framtíðarrekstur fangelsisins að Litla-Hrauni*. Sótt 10. Apríl 2014 af http://www.innanrikisraduneyti.is/media/frettir/Lokaskyrsla_Litla_Hraun.pdf.

Innanríkisráðuneytið. (2013, mars). *Útboð auglýst á jarðvinnu og heimlögnum vegna nýs fangelsis á Hólmsheiði*. Sótt 27. febrúar 2014 af <http://www.innanrikisraduneyti.is/frettir/nr/28456>.

Johnson, E. og Waldfogel, J. (2002). Parental incarceration: Recent trends and implications for child welfare. *Social Services Review*, 76(3), 460–479.

Kriminalomsorgen. (e.d.-a). *Åna fengsel*. Sótt 27. febrúar 2014 af <http://www.kriminalomsorgen.no/ana-fengsel.5017540-237849.html>.

Kriminalomsorgen. (e.d.-b). *Barn av innsatte i fengsel*. Sótt 19. spríl 2014 af <http://www.kriminalomsorgen.no/barn-av-innsatte-i-fengsel.237872.no.html>.

Kriminalomsorgen. (e.d.-c). *Besøk, telefon og brev*. Sótt 27. febrúar 2014 af <http://www.kriminalomsorgen.no/besoek-telefon-og-brev.237857.no.html>.

Kriminalomsorgen. (e.d.-d). *Bredtveit fengsel og forvaringsanstal*. Sótt 27. febrúar 2014 <http://www.kriminalomsorgen.no/bredtveit-fengsel-og-forvaringsanstalt.5022891-237849.html>.

Kriminalomsorgen. (e.d.-e). *Finn fengsel*. Sótt 27. febrúar 2014 af <http://www.kriminalomsorgen.no/finn-fengsel.237849.no.html>.

Kriminalomsorgen. (e.d.-f). *Permisjon*. Sótt 27. febrúar 2014 af <http://www.kriminalomsorgen.no/permisjon.237864.no.html>.

Kriminalomsorgen. (e.d.-g). *Ravneberget fengsel*. Sótt 27. febrúar 2014 af <http://www.kriminalomsorgen.no/ravneberget-fengsel.5031538-237849.html>.

Lov om gjennomføring av straff LOV-2001-05-18-21. Sótt 25. febrúar 2014 af
<http://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-05-18-21?q=straffelov>.

Lög um fangelsi og fangavist nr. 48/1988.

Lög um fullnustu refsinga nr. 49/2005.

MacDonald, S. (2001). The real and the researchable: A brief review of the contribution of John Bowlby (1907-1990). *Perspective in Psychiatric Care*, 37, 60-64.

Margrét Sæmundsdóttir. (2003). Félagsleg staða fanga og afbrot þeirra. Í Ársskýrsla Fangelsismálastofnunar ríkisins 2003. (6. Kafli). Sótt 15. apríl 2014 af http://www.fangelsi.is/media/stofnunin/A2003_leidrett.pdf.

Nesmith, A. og Ruhland, E. (2008). Children of incarcerated parents: Challenges and resiliency, in their own words. *Children and Youth Services Review*, 30, 1119-1130.

Páll Sigurðsson. (2000). *Aftökustaðir í landnámi Ingólfss og aftökur dæmdra manna*. Reykjavík: Ferðafélag Íslands.

Reed, D. F. og Reed, E. L. (1997). Children of incarcerated parents. *Social Justice*, 24(3), 152-170.

Reglugerð um fullnustu refsinga nr. 961/2005.

Sadock, B. J. og Sadock, V. A. (2007). *Kaplan & Sadocks synopsis of psychiatry: Behavioral sciences/clinical psychiatry* (10. útgáfa). Philadelphia: Lippincott Williams og Wilkins.

Simmons, C. W. (2000). *Children of incarcerated parents* [rafræn útgáfa]. California Reasearsh Bureau, 7(2).

Stortinget. (janúar, 2014). *Sak nr. 5 [11:16:55]*. Sótt 25. janúar 2014 af <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Stortinget/2013-2014/140130/5/>.

Sæunn Kjartansdóttir. (2011). *Árin sem engin man*. Reykjavík: Mál og menning.

Umboðsmaður Alþingis. (2013, maí). *Skýrsla umboðsmanns Alþingis vegna heimsóknar í fangelsið Litla-Hrauni 3. maí 2013*. Sótt 16. Apríl 2014 af <http://www.umbodsmadur.is/Assets/Drög%20að%20skýrslu%20-%20Litla%20Hraun.pdf>.

Valtýr Sigurðsson. (2005-a). *Bygging nýs fangelsis. Saga sem vonandi sést brátt fyrir endann á*. Reykjavík: Fangelsismálastofnun ríkisins. Sótt 17. apríl 2014 af http://www.fangelsi.is/media/stofnunin/Nytt_fangelsi_a_hofudborgarsvadinu_a_vefinn3.pdf.

Valtýr Sigurðsson. (2005-b). *Uppbygging fangelsanna. Reykjavík: Fangelsismálastofnun ríkisins.* Sótt 27. febrúar 2014 af http://www.fangelsi.is/fangelsi-rikisins/media/stofnunin/Uppbygging_fangelsa_26._januar_2005.doc.

van den Bergh, B. J., Gatherer, A. og Møller, L. F. (2009). Women's health in prison: urgent need for improvement in gender equity and social justice [rafræn útgáfa]. *Bulletin of the World Health Organization* 87, 406-406.

Þorsteinn Gunnarsson. (e.d.). *Saga stjórnarráðshússins.* Sótt 8. apríl 2014 af <http://www.forsaetisraduneyti.is/media/utgefidefn/2009-08-Saga-Hussins.pdf>.